

Marijana Horvat
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mhorvat@ihjj.hr

O STILSKIM SVOJSTVIMA DIVKOVIĆEVA DJELA
*STO ČUDESNA ALITI ZLAMEN'JA BLAŽENE
I SLAVNE BOGORODICE, DIVICE MARIJE*
— FIGURE MISLI

U radu se analiziraju odabrani stilski postupci u Divkovićevoj zbirci Bogorodičinih čudesa. Istraživanje se temelji na primjerima onih figura koje su kao naslijeđe tradicije svojstvene hrvatskoj srednjovjekovnoj crkveno-pripovjednoj prozi, kojoj žanrovski pripada promatrano Divkovićevo djelo. Takvi se stilski postupci javljaju u funkciji izražajnih sredstava kojima se postiže slikovitost, ritmizira iskaz, pojačava ekspresivnost i utječe na pozornost čitatelja. Provjerit će se jesu li promatrani primjeri u *Čudesima* samo rezultat vjernoga prijevoda latinskoga izvornika ili su i pokazatelj autorova samostalnoga stvaralačkog pristupa, njegove želje za izražajnom vlastitošću i odašiljanjem osobne poruke.

1. Uvod

Franjevački je red na području Bosne i Hercegovine već u srednjem vijeku bio veoma snažna duhovna snaga. Njegovi su predstavnici odigrali iznimnu ulogu u kulturnom i vjerskom oslobođenju puka koji se nalazio pod turskom okupacijom, što je uključivalo i spisateljsku djelatnost, u početku na latinskom jeziku, a od 1611. godine, tj. od objavljivanja prvih dvaju Divkovićevih djela, sve češće i na hrvatskom.¹ To je angažirana književnost, potaknuta kulturnim i duhovnim potrebama puka kojemu je namijenjena. Franjevačka je djelatnost bila veoma izražena i na širem hrvat-

¹ Neki su od njih pisali latinskim i talijanskim jezikom, a dosta je i onih koji su pisali i latinskim i hrvatskim jezikom. O tome v. Pranjković 2005:7.

skom prostoru, ponajprije u Dalmaciji i Slavoniji kao dijelovima provincije Bosne Srebrene. Danas se zna da je književna produkcija franjevac Bosne Srebrene na hrvatskom jeziku osobito važna zbog njezina udjela u procesu standardizacije hrvatskoga jezika na štokavskoj osnovici. Pisana je štokavskom stilizacijom hrvatskoga književnog jezika, (i)jekavsko-ikavskim govorom, i to bosanicom (bosančicom) i latinicom. Težeći za općim jezičnim standardom kojim bi se premostile razlike i zadovoljio što veći broj čitatelja, franjevački su pisci radili na reformi jezika. Jezik njihove književnosti karakterizira prepoznatljiva i prilično ujednačena uporabna norma u kojoj su određena izražajna sredstva postala modelom i odlikama koje slijede svi nabožni pisci, što je imalo bitnu ulogu u standardizacijskim kretanjima.²

Fra Matija Divković utemeljitelj je i jedan od najutjecajnijih pisaca bosanske franjevačke književnosti. Autor je četiriju djela.³ Poznato je da je za temelj svojega književnog jezika uzeo ijekavsku štokavštinu s elementima ikavice, kakvom se govorilo između Olova i Kreševa u Bosni, te da je na tu osnovicu naslojio jezična svojstva pisaca hrvatske srednjovjekovne i renesansne književnosti, dalmatinske i dubrovačke.⁴ Ovom će se prigodom istraživanje usmjeriti na odabrana stilsko svojstva njegova djela *Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Divoice Marije*, pisana bosanicom (odnosno *slovima srpskim*, kako kaže sam autor) i objavljena u Mlecima 1611. godine.⁵ *Sto čudesa* prijevod su i preradba zbirke *Promptuarium discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis* Johannes Herolta (krajem 14. st. – 1468.), i to posljednjega, četvrtoga dijela njegove knjige *Sermones disci-*

² Spomenimo da je velik utjecaj u tom procesu imala Katolička crkva u posttridentskom razdoblju svojim nastojanjima oko jezičnoga jedinstva na južnoslavenskom prostoru, odnosno odlukama o uvođenju zajedničkoga književnog jezika (tzv. *opći jezik, lingua communis*) koji bi mogao pokriti čitav narječno neujednačen prostor i tiskanjem knjiga na općerazumljivom književnom jeziku. O tome više u Georgijević 1969:149–159; Kuna 1972.; Brozović 1982; Vince 1990:43–46; Gabrić-Bagarić u Divković 2000:8, 16–18; Pranjković 2005:5–8; Gabrić-Bagarić 2010.

³ To su: *Nauk krstjanski za narod slovinski; Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Divoice Marije; Besjede svrhu evanđel'ja nedjeljnih priko svega godišta; Nauk krstjanski s mnozijemi stvaru duhovnijemi i vele bogoljubnijemi*. Prva su dva ujedno i prva djela objavljena na narodnom jeziku i pismom dostupnim širem krugu čitateljstva te time označavaju prekretnicu u povijesti pisane riječi na tlu Bosne i Hercegovine.

⁴ V. npr. Kuna 1982:27–38; Vončina prema Kombol – Prosperov Novak: ²1992–199; Gabrić-Bagarić u Divković 2000:16–17; Pranjković 2005:17.

⁵ Na važnost stilističke analize za relevantnu procjenu Divkovićeve opusa upozorio je Eduard Hercigonja (1982.). Takvo čitanje proširuje vidokrug istraživačkoga interesa od jezično-stilskih i poetičkih svojstava do motivsko-tematskih tendencija i žanrovske pripadnosti (Hercigonja 1982:55).

*puli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum et de miraculis beatae Mariae Virginis.*⁶

Divkovićevo je djelo nastalo u 17. stoljeću, no ono se po svojim svjetonazorskim i žanrovskim svojstvima oslanja na srednjovjekovlje⁷ i ulazi u tzv. mlađi tip crkveno-pripovjedne proze⁸. Stoga se istraživanje temelji na figurama svojstvenim hrvatskoj srednjovjekovnoj crkveno-pripovjednoj prozi,⁹ a ograničeno je na primjere koje ubrajamo u *figure misli*¹⁰. Polazna je pretpostavka da je Divković doslovno prenio određeni fond retoričko-stilskih postupaka Heroltova predloška, ali i da je odstupao od izvornika unoseći individualan kreativni prinos.

2. Figure misli

Veoma je teško jednoznačno definirati i odrediti *figure misli*. Slijedeći Lausbergovu klasifikaciju u znamenitom djelu o književnoj retorici *Elemente der literarischen Rhetorik* (1971.), Dubravko Škiljan (1985. i 1986.) donosi iscrpan popis antičkih tropa i figura s prijevodom na hrvatski jezik i tumačenjima s motrišta suvremene lingvistike. Sagledavajući suvremene pristupe, definicije i podjele figura i tropa, osvrće se i na Guiraudovo i Škarićevo motrište. Prema Pierreu Guiraudu *figure misli* namijenjene su obliku samih ideja. Škiljan tu uočava semantičku razinu lingvističke analize (Škiljan 1986:6). Za Ivu Škarića *figure misli* rečenice su nedoslovna značenja, odnosno tropi više razine, a okolni znakovi omogućuju kako bi tu rečenicu trebalo shvatiti. I iz Škarićeve definicije proizlazi da su *figure misli* zapravo semantičke figure na razini rečenice (Škiljan 1986:7–8). Milivoj So-

⁶ Za utvrđivanje izvora Divkovićeve djela osobito je zaslužan Šime Urlić (v. Urlić 1911. i 1921.).

⁷ Divkovićevo oslanjanje na srednjovjekovnu književnost Eduard Hercigonja objašnjava analizirajući *Besjede*: »To opiranje na srednjovjekovlje, rast iz njegova ozračja, očituju *Besjede* osim po izvorima (tekstovi europskih pripovjednika nastali od 14. do poč. 16. st., a zacijelo i glagoljaške pripovijedi) i po odnosu prema tim izvorima (što je jednak onom njegovih glagoljaških prethodnika: kompilatorstvo, eklektizam, pored doslovnih i slobodni prijevodi ili obrade kojima se nerijetko posve mijenja struktura izvornog teksta, specifičan izbor motiva) te, konačno, po stilskom instrumentariju.« (Hercigonja 1982:61). Također dodaje da se to odnosi i na ostala Divkovićeve djela.

⁸ Za svrstavanje *Sto čudesa* u mlađi tip crkveno-pripovjedne proze (u koji ulaze mirakuli, legende i vizije) usp. Hercigonjinu klasifikaciju srednjovjekovne književnosti (Hercigonja 1973:38 i 1975:44).

⁹ V. o tome Fališevac 1980:128–145.

¹⁰ S obzirom na to da su figure iskaza (*figurae elocutionis*) u Divkovićeve *Čudesa* već bile predmetom analize (v. Horvat i Perić Gavrančić, *O stilu i jeziku Divkovićeve djela »Sto čudesa«*; Zbornik sa Znanstvenoga skupa *Fra Matija Divković i kultura pisane riječi*, Sarajevo, 2014., 185–202).

lar (1984:77) *figure misli* određuje kao one figure koje se odnose na širi smisao onoga što je rečeno, a zahvaćaju značenja ne samo jedne riječi nego i većih konstrukcija. Za potrebe ovoga rada polazimo od gledišta i definicije Milivoja Solara. Što se tiče pripadnosti promatranoj skupini figura, također prihvaćamo Solarovu podjelu.¹¹ Naime, kako su neke figure mogle biti shvaćene i kao *tropi* i kao *figure misli* (primjerice alegorija), stari retoričari i poetičari nisu bili jedinstveni u tome koje bi figure trebalo smatrati *figurama misli* (Solar 1984:77–78).

2.1. Antiteza

Antiteza je stilaska figura koja se temelji na opreci, odnosno na suprotnosti.¹² Veoma je česta u našim srednjovjekovnim tekstovima. Odras je binarnosti srednjovjekovnoga svjetonazora. Funkcija joj je suprotstavljanje materijalnoga duhovnomu, dobrog zlo, božanskoga ljudskom (Fališevac 1980:132).

Divkovićevo djelo također obiluje antitezama. Njezine se osobitosti kadšto očitavaju unutar jezičnoga konteksta koji nadilazi granicu rečenice, na razini cjeline diskursa.

Primjeri:

... prije čovjeka obrate na dobro dobre prilike negoli dobre riječi. Takojer, na zlo zle prilike prije čovjeka obrate negoli zle riječi (uvodni ulomak *Počinaju knjige...*).

... vidjevši toliko poštenu gospoju da ju toliko nepošteno potežu (br. 1)...

... negoli ću dobro za zlo vratiti (br. 1)...

N'jeki lupež bješe vele taman i zao u djelijel[h] svojijel[h], koji ne mišljaše nego o službi djavaosko[j], kako bi koje zlo učinio. Samo ovo ovoliko dobra činjaše, poštaše postove koji se poste k svetcem Blažene Dvice Marije i ove poste poštaše o kruhu i o vodi (br. 6).

... koji vazda nastojaše upenjgati priliku Blažene Gospe, koliko mogaše l'jepše i urešenije. Priliku stanovito djavaosku koliko mogaše ružnije i pogrdnije i upenjgavši rugaše se ovom prilikom djavaoskom i pljuvaše na nju pogrdjujući ju (br. 22).

¹¹ V. Solar 1984:78–81.

¹² Zdenko Škreb (1983:308–309), pozivajući se na Ernsta Elstera, objašnjava u kojim se uvjetima pojmovna opreka može oblikovati tako da bude shvaćena kao jezična mikrostruktura antiteze: »u opreci treba da budu samo takvi pojmovi koji su podređeni jednom opsežnijem pojmu — to jest [...] korelativni, kontradiktorni i kontrarni pojmovi«; te zaključuje da treba razlikovati pojmovne od povijesnih antiteza. Antiteze se razlikuju i po obliku. »Antička je teorija razlikovala tri osnovna oblika antiteze: antitezu pojedinih riječi, antitezu grupa riječi, tj. sintagmi, obje unutar jedne rečenice, te antiteze rečenica.« (Škreb 1983:310). Navedenu trihotomiju Škreb svodi na dihotomiju: *antiteze pojmova unutar rečenice* i *antiteze rečenica*. Više o antitezi v. u Škreb 1983:306–317.

Ova svjetlost odagna tamnosti noćne (br. 41).

Penjgatur jedan penjgaše đavla s rozmi i s ostalijemi udi koliko ružnije, strašnije i pogrdnije mogaše, a Divicu Mariju penjgaše koliko l'jepše i plemenitije mogaše. [...] Za ovo se đavao rasrdioši i nenavideći tudje pristupi tomu penjgaturu, upita ga govoreći mu: »Zašto ti mene toliko strašna i pogrdna penjgaš, a Divicu Mariju toliko lijepu i uzoritu?« (br. 84).

... što ne mogu učiniti ruke ni umjeteonstvo čovječansko nego samo krepost i mogućstvo g(ospodi)na Boga (br. 86).

Sljedeći je ulomak cijeli građen na antitezi:

Kakonoti trn ne može grozdja učiniti ni loza trnjina, tako zao ne može činiti čudesa; ni dobara duhovnije[h] ko je ostinuo u svomu zlu. Takojer dobro stablo ne može zla ploda činiti. Loza ne može trnjina ni gloginja dati, nego grozdje i svaka voćka potreba da po svomu plemenu učini plod svoj. Ako je stablo dobro i plemenito, i plod je dobar i plemenit. Akoli je stablo loše i neplemenito, tada je i plod loš i neplemenit(uvodni ulomak *Počinjaju knjige...*).

Pripovijedanje je vrlo slikovito, čemu pridonosi usporedba ljudskih djela s plodovima iz prirode, a sve s ciljem utjecaja na čovjeka da živi pobožno, bude dobar i plemenit, odnosno davanja religiozno-moralne poduke koja je eksplicitno izrečena rečenicom: *Po ovi isti način tko je dobar i svet, ne može činiti i djelovati nego djela dobra i sveta.*

Na antitezi se osniva i priča pod brojem 63. U njoj posebice dolazi do izražaja opreka bogat – siromašan. Izdvojit ćemo primjer *... otiđe k rečeno[j] udovici, koja vele trudno ležāše, posteljica vele potišna, a kućica prazna, bješe posteljica loša, i kućica prazna stvari ovoga svijeta, ali bješe puna dobrije[h] djela i narešena milostju Božjom* (br. 63). Navedeni primjer, pjesnički ritimiziran i slikovit, naglašeno ističe duhovno bogatstvo nad materijalnim vrijednostima. To se naglašeno isticanje ponajprije očituje uporabom deminutiva kojima se oslikava materijalno siromaštvo. Upravo deminutivi stvaraju ugođaj topline, ljepote i intimnosti ubogoga doma. Takav je stav u skladu s određenošću samoga teksta kršćanskim okvirima.

Antiteza u srednjovjekovnim tekstovima nije samo stilsko sredstvo nego i načelo strukturiranja kompozicije pripovjedačkoga gradiva – gotovo su sva djela naše pripovjedne proze građena na kontrastima, oprekama (tipa raj : pakao, dobro : zlo, pozitivan junak : negativan junak) (Fališevac 1980:133–134), što se očituje i u kompoziciji *Sto čudesa*.

Antimetabola (lat. *commutatio* ili *conversio*) poseban je oblik antiteze, osobito omiljen »u retoričkoj, posebno političkoj prozi, od evanđelja i antike do naših dana« (Škreb 1983:313). U *Sto čudesa* potvrđuje se primjerom: *Zašto si mene iznutarnjom ljubavi ljubio veće negoli je nitko drugi, zato ću ja tebi učiniti što jošte nijesam drugomu učinila* (br. 60). Riječ je o dvočlanoj rečenici-

noj antitezi u kojoj se oba člana pojavljuju u objema rečenicama, ali »u drugoj rečenici oni mijenjaju svoje sintaktičke funkcije, drugi preuzima sintaktičku funkciju koju je u prvoj rečenici vršio prvi, a prvi prelazi na mjesto drugoga« (Škreb 1983:313). Prenesemo li to na navedeni primjer, riječ je o članovima *ti — ja* (tj. *mene*) : *ja — ti* (tj. *tebi*); drugim riječima, *ti* (= redovnik) — *mene* (= Djevica Marija) iz prve rečenice u drugoj rečenici prelazi u *ja* (= Djevica Marija) — *tebi* (= redovnik). *Antimetabolu* imamo i u primjeru *Zašto si ti, Blažena Gospo, meni povratila moju kćercu, zato i ja tebi povraćam sina tvoga* (br. 75). Konstrukcije toga tipa veoma su česte i u razgovornom stilu.

Hercigonja *antimetabolu* nalazi u *Besjedama*, objašnjavajući da se »Divkovićevo osjećaj za iznijansirano oblikovanje iskaza očituje [...] izrazito u povremenom posizanju za figurama manje frekventnim u stilematici refleksivne proze, poput *antimetabole* npr. (što ju je zacijelo nosio u svijesti i iz usmenoknjiževne tradicije, a ne samo iz knjiškog iskustva)« (Hercigonja 1982:68–69).

2.2. Poredba

Poredba je važno stilsko obilježje srednjovjekovne proze uopće, a također je i jedno od bitnih obilježja Divkovićeve stila. Ona u pripovjedni tekst unosi elemente pjesničke slikovitosti, upućuje na neka zajednička svojstva uspoređivanih stvari, osoba i pojava koje obično nisu neposredno uočljive ili teži povezivanju različitih sfera života i otkrivanju nekoga »višeg« smisla. To potvrđuju i primjeri iz *Sto čudesa*:

... a more okolo staše kako zidovi dokle puok Božji prijede (uvodni ulomak *Počinjaju knjige...*); ... ono je Blažena Gospa, majka Isukrsta, koja je došla pohoditi svoje žeteoce i razgovoriti kakonoti svoje sinke pridrage (br. 7); a drži djetetce malahno u rukuh, kako od sise malahno (br. 47); I bješe koža na puti njego[voj] kakoti kora na drvu (br. 50)...; pritegnu ova kapljica krvi svekolike rečene grijeha kakonoti jednu malahnu iskricu (br. 51)...; pobjegoše kako tamnost od svjetlosti (br. 59); Starješica kakonoti majka od milosrdja (br. 68); I pođe s ovoga svijeta kakonoti svi dobri i pošteni koji vjerno služe g(ospodi)nu Bogu, blaženoj i slavnoj Divici Mariji, majci g(ospodi)na našega Isukrsta (br. 70); ... i s velikijem pošten'jem ukopaše gdje bješe Gospa naredila, ne kako razbojnika nego kakonoti mučenika Isusova (br. 97).

Poredbom je moguće i odaslati poruku kojom se čitatelja usmjerava, poučava, utječe na njegovu spoznaju i prihvaćanje određenih stvari. U tom je smislu znakovit posljednji navedeni primjer, temeljen na (općem) shva-

ćanju dobra (*mučenik Isusov*) i zla (*razbojnik*), u kojem se zapravo krije pouka kako treba živjeti, što je inače osnovna namjera Divkovićeve teksta.¹³

Spomenimo također da se poredba kao stilski postupak često pojavljuje na istim mjestima i s istom stilskom namjerom kao i u latinskom predlošku,¹⁴ npr.:

Kako ovo učini, tudje kako strijelom poražen djavao pobježe (br. 75)...

Quod cum fecisset, diabolus quasi sagitta esset percussus vel turbine impulsus aufugit.

Vidjeh ovu figuru gdi sama doletje kakonoti ptičica letušta (br. 86)...

... velut avem volantem...

U jedno vrijeme u Bolonji i u Parizu fratre svetoga Dominika veoma napastovahu. Koji su tu tada bili, svjedokuju govoreći da se n'jekomu ukazovahu kako da peč ognjena svrhu njega pada, a n'jekomu kako magarac rogat, a n'jekomu kako zmija ognjena, nikomu n'jekako, a n'jekomu n'jekako (br. 87).

... huic fornacem ardentem super se cadentem monstrabant, illi formam delicate mulieris amplectentis se pretendebant. Huic asinum cornutum, illi serpentem ignitum offerebant.

Usporedba navedenoga ulomka iz priče pod brojem 87 s latinskim izvornikom otkriva da je Divković dosljedno i doslovno preveo sve Heroltove poredbe osim jedne. Pretpostavljamo da se razlog za takav postupak vjerojatno krije u Divkovićevu stavu o nepoželjnosti određenih tema i motiva u liturgijskom tekstu. Stoga je motiv vruga koji se pojavljuje u liku zavodljive žene — *formam delicate mulieris amplectentis* — zamijenio neutralnim izričajem *nikomu n'jekako, a n'jekomu n'jekako*.¹⁵ Liturgijski su tekstovi, kako ističe Dunja Fališevac (1980:56), značili i sadržajni i formalni autoritet koji se morao poštivati i kojemu je trebalo težiti. Budući da pojam originalnosti nije ulazio u koncepcije poetičkoga sustava srednjovjekovlja, pri književnom se prevođenju srednjovjekovnih predložaka stvarala svijest o jezičnoj i stilskoj normi. No istodobno se stvarala i svijest o mogućnostima

¹³ Divković vješto priča i gradi fabulu kao ključni element strukture pripovjedno-proznoga teksta, ali cilj mu je pobuditi pobožne misli i dati pouku kako treba živjeti. O tome u uvodnoj studiji Marijane Horvat u knjizi: Fra Matija Divković, *Nauk krstjanski za narod slovinski // Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Dvice Marije*; 2013: 488–489.

¹⁴ Za latinske primjere v. izdanje *Sermones discipuli de tempore et de sanctis cum promptuario exemplorum et miraculis Beatae Mariae Virginis* (Strassburg, 1483.) dostupno na mrežnoj stranici www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de (15. srpnja 2013.).

Iskreno zahvaljujem dr. sc. Sanji Perić Gavrančić na savjetima u vezi s latinskim izvornikom i primjerima.

¹⁵ O tome v. članak Marijane Horvat i Sanje Perić Gavrančić *O stilu i jeziku Divkovićeve djela »Sto čudesa«* (2014:195–196).

odstupanja od norme i zadanih predložaka, odnosno o mogućnosti unošenja individualnih crta u prijevode tih predložaka.

2.3. Hiperbola

Hiperbola je figura preuveličavanja s namjerom isticanja osobita emocionalnoga stava prema događajima, predmetima, osobama pojavama i sl. Veoma je česta u crtanju karaktera. Hiperbola je i svojevrsan način poredbe (Solar 1984:79). Taj se zaključak nameće već osnovnim uvidom u potvrde, npr.: *Koji kada zatrubi, toliko jaki glas i toliko strašan bješe vaskolik svijet strepljaše kakonoti jedan list na drvu* (br. 10); ... *kako vo vele strašno zareva* (br. 50). Hiperbolom kao stilskim postupkom događaj je prikazan u ekstremnom stupnju jačine i idealizacije.¹⁶ Tako je i u latinskom izvorniku: *Quod cum factum fuisset tam valida erat vox tubae ut totus mundus quasi folium de arbore tremere videretur; ... sed quasi bos horribiliter insonuit.*

U sljedećem primjeru — *koje stvari ne može dignuti veliko mnoštvo ljudi, to dignu troje djetčice, jošte ne budući od vremena nego djeca nejaka, i vele krepko dignuše veliku težinu* (br. 8) — snaga i jakost djece ostvarena je hiperbolom koja se temelji na uspoređivanju. Naime, dječja se snaga odmjerava u odnosu na snagu odraslih ljudi. Dojam o iznimnoj dječjoj snazi posebice je naglašen upravo brojčanom nepodudarnošću: troje (djece) — velik broj, mnoštvo (odraslih ljudi). Divković i tu slijedi latinski predložak: ... *ut quod multitudo virorum fortium levare nequiverat, tres pueri nondum perfecti aetatis summa velocitate sublevarent.*

Hiperbola je, uz antitezu, veoma često stilsko sredstvo za izražavanje spomenute binarnosti srednjovjekovnoga mišljenja. Njome se, objašnjava Dunja Fališevac (1980:135), naši srednjovjekovni pisci koriste da bi izrazili i dočarali svijet materijalnoga, tjelesnoga, s jedne strane, odnosno svijet duhovnoga, božanskoga, s druge strane, te svijet apsolutnoga dobra i idealne ljepote nasuprot svijetu krajnjega zla i ružnoće.

Ekstremne točke ružnoće i ljepote dobro ilustrira primjer *Djavao je pogrdniji negoli se može izmisliti i upenjgati. Takojer, Divica Marija l'jepša je i uzoritija negoli se može izmisliti i upenjgati* (br. 84), također građen na opreci, antitezi. Estetski je kriterij u funkciji pouke i ideje: ružno = zlo (vrag), lijepo = dobro (Djevica Marija).

U primjeru: ... *a drži djetetce malahno u rukuh, kako od sise malahno, lijepo svrhu svake l'jepote* (br. 47) posebno je istaknuta idealna, božanska ljepota Isusova.

¹⁶ Izražavanje ekstremnosti bitno je obilježje hiperbole. V. o tome članak Zdenka Škreb a *Mikrostrukture stila i književne forme* u Škreb — Stamać 1983:336.

2.4. Litota

Litota je figura suprotna hiperboli. Njome se što umanjuje i ublažava tako da se doslovni izraz zamijeni slabijim, negativnim i suprotnim, po načelu kontrasta. Za razliku od hiperbole, kojom se doista nastoji istaknuti stupanj ekstremnosti, litotom se svjesno kazuje drugo značenje od onoga što se misli, a primatelju ostaje zadatak da dokuči pravi smisao prenesenoga značenja. Milivoj Solar (1984:79) ističe da takva umanjivanja po načelu kontrasta služe također i naglašavanju važnosti izrečenoga. U Divkovićeve *Čudesima* litotu možemo naći u rečenicama koje sadržavaju prilog *ništanemanje*.

Primjeri:

Ništanemanje, sve pod jednu vladaše svoj manastijer i svoje dumne (br. 25).

Ništanemanje, po volji kraljevolj], koji kralj ondi tada bješe, bi ovi Enriko učinjen starješinom protiv a volji redovnikov onoga mjesta (br. 30).

... ništanemanje svaki dan se priporučivaše g(ospodi)nu Bogu i Blaženolj] Gospi (br. 34).

Ništanemanje hvalu uzda g(ospodi)nu Bogu i Blaženoj Gospi (br. 34).

Ništanemanje svoje divičanstvo sahrani, zato mu reče Blažena Gospa (br. 39)...

Usporedba Heroltova izvornika i Divkovićeve prijevoda pokazuje da uporaba litote nije motivirana latinskim predloškom. Divkovićev je postupak rezultat samostalnoga stvaralačkog pristupa.

2.5. Gradacija

Gradacija nastaje izborom slika, riječi ili misli kojima se postiže postupno pojačavanje ili slabljenje u odnosu na početnu predodžbu. Uglavnom dolazi (i očekivana je) u nabranjanjima sličnih misli i njihova stupnjevanja (Solar 1984:80). Tako je materijalno bogatstvo i blagostanje Divković izvrsno dočarao nizanjem primjera koji utječu na postupno pojačavanje početne predodžbe: *Ul'jeze u polaču gdi ležaše bogatac u skrletije[h], u svilah, u srebru, u zlatu, u dragomu kamen'ju* (br. 63). Rečenica je veoma ritmična i glasovno efektna, a zvukovni je ugođaj postignut asonancijom, konkretno ponavljanjem samoglasnika *u*.

U primjeru *Penjgatur jedan penjgaše djavla s rozmi i s ostalijemi udi koliko ružnije, strašnije i pogrdnije mogaše* (br. 84) pojačajna sinonimija doimlje se kao gradacija. Javlja se kao sredstvo ekspresije gdje se bliskoznačnim riječima intenzivira emocija. Sličan učinak imaju i primjeri: *velikomu i strašnomu sudcu* (br. 51); *Zato vam zapovijedam velikijem i strašnjem sudcem* (br. 62);

... staviše u jamu paklenu, u jamu od tamnosti i smrti vjekuvječnje (br. 63); Reku ovi tužan i pritužan, nevoljan i prinevoljan (br. 63).

U sljedećim se primjerima gradacija postiže izborom i nizanjem glagola u situacijama u kojima je opisan završetak ovozemaljskoga života neke osobe, obično od početnoga uhićenja u nekom prijestupu, preko sramoćenja, mučenja ili osakaćivanja do konačne smrti.

Primjeri:

Koju stvar čuvs i razumjevši cesar, plaćući udaraše se po obl[r]azu i po prseh, ka-jući se zašto je svoga pravoga druga i vjernoga osramotio, odagnao i činio koliko je š njegove strane ubiti (br. 1).

Bješe jedan čeletin komu za posao bješe ljude vješati i glave im odcijecati i mučiti (br. 45).

Svjesni činjenice da se ne može govoriti o tipičnu primjeru gradacije, smatramo da nije pretjerano pretpostaviti da kompozicija kratke priče pod brojem 55 zapravo stvara takav dojam. Evo njezina sadržaja:

Jedan koji se zvaše imenom Domicelo vazda pozdravljaše vele bogoljubno Blaženu Divicu Mariju. Potom toga uitiše ga u lupeštvu i odcjekoše mu glavu. Ovi ne može nikako umrijeti dokle god se ne ispovidje i ne pričesti, kako se pristoji jednomu krstjaninu učiniti na umrli dan.

U središtu su opisanoga događaja motivi odanosti Djevici Mariji, uhićenja u prijestupu, odsijecanja glave i konačnoga umiranja tek nakon ispovijedi i pričješćenja. Na dojam da je riječ o gradaciji utječe upravo poredak motiva, ta zgusnutost izričaja i naracije — sama je priča iznesena sažeto, bez dodatnih motiva, nizanjem, ali ne i širim opisom događaja. Stoga navedeni motivi koji grade fabulu proizvode učinak gradacije, jer postupno dočaravaju težinu i muku.

Tako je i primjeru: *Potom toga ovoga uitiše i u verige staviše. Treti dan vođahu ga objesiti (br. 46).*

Spomenimo također da su, osim primjera *Potom toga ovoga uitiše i u verige staviše. Treti dan vođahu ga objesiti (br. 46).* (*Postea vero latro capitur et in vinculis detinetur. Qui tertio die ad suspendendum ducebatur.*) i primjera *Ul'jeze u polaču gdi ležaše bogatac u skrletije[h], u svilah, u srebru, u zlatu, u dragomu kamen'ju (br. 63)* (... *intravit palatium... iacebat dives purpura et sepico circumdatur auro et gemmis honoratus*), navedene potvrde rezultat preradbe i autorskoga zahvata u tekst.

3. Zaključak

Iako temeljeno na ograničenu izboru figura, istraživanje je pokazalo da su Divkovićeve *Čudesa* primjer vrlo stilizirane proze. Utjecaj na pozornost, mišljenje i svjetonazor čitatelja nastojao se postići funkcionalnim odabirom stilskih postupaka, strukturiranjem kompozicije i tipom naracije. Estetska je uloga ostvarena sredstvima tradicionalne retorike, stilskim postupcima naslijeđenim iz latinske i hrvatske srednjovjekovne književnosti. Budući da Heroltov predložak sadržava određeni fond stilskih svojstava, analiza je potvrdila polaznu pretpostavku da uporaba promatranih figura nije uvijek rezultat vjernoga prijevoda latinskoga teksta nego i Divkovićeve inovativnoga stvaralačkog pristupa. Divković slijedi Heroltovu priču, ali se katkad odmiče od njegova izraza i poruku oblikuje na samosvojan način. Prevodilački se postupak stoga kreće od doslovnoga prevođenja do slobodne preradbe.¹⁷

Literatura

- Brozović, Dalibor. 1982. O posredničkoj ulozi Matije Divkovića u razvoju civilizacijsko-jezične nadgradnje. *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*. Ur. Herta Kuna. Sarajevo : Institut za jezik i književnost u Sarajevu. 41–47.
- Divković, Matija. 2000. *Izbor iz djela*. Priredila i predgovor napisala Darija Gabrić-Bagarić. Vinkovci : Riječ.
- Divković, fra Matija. 2013. *Nauk krstjanski za narod slovinski // Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Dvice Marije*. Uvodna studija, rječnik i tumač imena *Nauka krstjanskoga* Darija Gabrić-Bagarić. Transkripcija *Nauka krstjanskoga*: Darija Gabrić-Bagarić, Dolores Grmača, Maja Banožić. Uvodna studija, transkripcija, rječnik i tumač imena *Sto čudesa* Marijana Horvat. Sarajevo : Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene. Biblioteka: Opera Franciscana Bosnae Argentinae. Ur. Marko Karamatić.
- Džaja, Srećko M. 1982. Duhovni, politički i društveni kontekst pisca Matije Divkovića (1563–1631). *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*. Ur. Herta Kuna. Sarajevo : Institut za jezik i književnost u Sarajevu. 273–283.
- Fališevac, Dunja. 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb : HFD.

¹⁷ O Divkovićeve prevodilačkom pristupu i obradbi teme više u Petrović 1982:185.; također i u uvodnoj studiji Marijane Horvat u knjizi Fra Matija Divković, *Nauk krstjanski za narod slovinski // Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Dvice Marije* (2013:488–489) te u članku Marijane Horvat i Sanje Perić Gavrančić *O stilu i jeziku Divkovićeve djela »Sto čudesa«* (2014:185–202).

- Gabrić-Bagarić, Darija. 2010. Četiri ishodišta hrvatskoga standardnoga jezika. *Fluminensia*, 1. Rijeka. 149–162.
- Georgijević, Krešimir. 1969. *Hrvatska književnost od XVII do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Horvat, Marijana, Sanja Perić Gavrančić. 2014. O stilu i jeziku Divkovićeve djela *Sto čudesa*. Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa *Fra Matija Divković i kultura pisane riječi*. Ur. Marko Karamatić. Sarajevo : Franjevačka teologija Sarajevo i kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene. 185–202.
- Hercigonja, Eduard. 1973. Hrvatska književnost srednjeg vijeka (do kraja 14. stoljeća). *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 1*, sv. I. Zagreb. 25–66.
- Hercigonja, Eduard. 1975. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga 2. Zagreb : Liber i Mladost.
- Hercigonja, Eduard. 1982. Ogledi iz stilematike Divkovićeve *Besjeda*. *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*. Ur. Herta Kuna. Sarajevo : Institut za jezik i književnost u Sarajevu. 55–82.
- Kombol, Mihovil. ²1961. *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Kombol, Mihovil, Slobodan Prosperov Novak. ²1992. *Hrvatska književnost do narodnog preporoda. Priručnik za učenike, studente i učitelje književnosti*. Zagreb : Školska knjiga.
- Kuna, Herta. 1972. Udio franjevačke književnosti XVIII vijeka u stvaranju literarnog jezika zapadnog srpskohrvatskog područja. *Književni jezik 3–4*. Sarajevo. 41–61.
- Kuna, Herta. 1982. Lingvistička problematika Divkovićeve književnog stvaralaštva. *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*. Ur. Herta Kuna. Sarajevo : Institut za jezik i književnost u Sarajevu. 25–39.
- Lausberg, Heinrich. 1971. *Elemente der literarischen Rhetorik*. München : Max Hauber.
- Petrović, Ivanka. 1977. Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirka-ma i njihovi evropski izvori. *Radovi Staroslavenskog instituta 8*. Zagreb. 3–243.
- Petrović, Ivanka. 1982. *Sto čudesa Matije Divkovića u kontekstu zapadnoevropske i hrvatskoglagoljske književnosti*. *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*. Ur. Herta Kuna. Sarajevo : Institut za jezik i književnost u Sarajevu. 175–206.
- Pranjković, Ivo. 2005. *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XIV. do sredine XVIII. stoljeća*. Sarajevo : Matica hrvatska u Sarajevu i HKD Napredak Sarajevo.
- Ružić-Kovačević, Nela. 1982. Djelo Matije Divkovića kao dio srednjovjekovne književne baštine — mogućnosti pristupa. *Zbornik radova o Mati-*

- ji Divkoviću*. Ur. Herta Kuna. Sarajevo : Institut za jezik i književnost u Sarajevu. 257–263.
- Solar, Milivoj. 1984. *Teorija književnosti*. Zagreb : Školska knjiga.
- Škiljan, Dubravko. 1985. Antičke figura i tropi i suvremena lingvistika (I). *Latina et Graeca* 26. Zagreb. 17–42.
- Škiljan, Dubravko. 1986. Antičke figura i tropi i suvremena lingvistika (II). *Latina et Graeca* 27. Zagreb. 5–22.
- Škreb, Zdenko. ³1983. Mikrostrukture stila i književne forme. U knjizi: Škreb, Zdenko, Ante Stamać. *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*. Zagreb : Grafički zavod Hrvatske. 303–364.
- Urlić, Šime. 1911. Izvori Divkovićeve priče, legenda i Gospinih »zlame-nja«. *Nastavni vjesnik* XIX. Zagreb. 241–264.
- Urlić, Šime. 1921. Nešto o izvorima Divkovićeve *Besjeda*. *Rad JAZU* 224. Zagreb. 313–347.
- Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb : Naklad-ni zavod Matice hrvatske.
- Zima, Luka. 1988. Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teori-jom. Pretisak izdanja JAZU iz 1880. Zagreb : Globus.
- www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de (15. srpnja 2013.): Johann Herolt, *Ser-mones discipuli de tempore et de sanctis cum promptuario exemplo-rum et miraculis Beatae Mariae Virginis*. Strassburg, 1483.

Über die stilistischen Merkmale in Divkovićs Werk *Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Dvice Marije* — Denkfiguren

Zusammenfassung

Der Franziskaner Matija Divković war der Gründer und einer der bekanntesten Schriftsteller bosnischer franziskanischer Literatur. In der vorliegenden Arbeit werden die stilistischen Eigenschaften bzw. Denkfiguren in seinem in der bosnischen Kyrilliza (Bosančica) verfassten und in Venedig 1611. erschienenen Werk *Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Dvice Marije* analysiert. *Sto čudesa* sind eine Übersetzung und Überarbeitung der Sammlung *Promptuarium discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis* von Johannes Herolt (Ende des 14. Jh. — 1468).

Obwohl Divkovićs Werk im 17. Jh. entstanden ist, gehört es, nach seinen weltanschaulichen und gattungsspezifischen Eigenschaften, zum sog. jüngeren Typ der kirchlichen Erzählprosa. Unsere Forschungsergebnisse zeigen, dass die ästhetische Funktion durch traditionelle poetische, aus der lateinischen und kroatischen mittelalterlichen Literatur tradierte stilistische Mittel erfüllt wird. Die untersuchten stilistischen Mittel funktionieren als Ausdrucksmittel durch die Bildhaftigkeit erreicht, Sprache rhythmisiert und Expressivität gesteigert werden. Gleichzeitig werden auch die Aufmerksamkeit und die Weltanschauung des Lesers beeinflusst. Die Beziehung des Autors zu der lateinischen Vorlage zeugt von seiner Fähigkeit die Botschaft des Werkes eigentümlich und originell zu übertragen. Da die Vorlage von Herold bestimmte stilistische Merkmale aufweist, wurde es festgestellt, dass die untersuchten Figuren nicht immer ein Resultat des Übersetzens sind, sondern auch eine Innovation Divkovićs darstellen.

Ključne riječi: Matija Divković, *Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Dvice Marije*

Key words: Matija Divković, *Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Dvice Marije*.